
ПРОГЛАД

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“

кн. 1, 2020 (год. XXIX), ISSN 0861-7902

ТЕМА НА БРОЯ: АНТРОПОЦЕНТРИЗМЪТ ВЪВ ФИЛОЛОГИЯТА

Мария Илиева*

БЪЛГАРСКИЯТ КОНЦЕПТ ДОМ НА СЛАВЯНСКИ АСОЦИАТИВЕН ФОН

Maria Ilieva

THE BULGARIAN CONCEPT OF THE HOME ON THE SLAVIC ASSOCIATIVE BACKDROP

The new research paradigms in linguistics, such as ethno-psycholinguistics, make it possible to analyze in a new way some basic concepts in the linguistic consciousness of a person. The DOM (HOME) concept is discussed on the basis of comparable associative data from three Slavic languages – Bulgarian, Russian and Polish, in order to search for their common areas, and to outline the ethno-specific segment in the Bulgarian notion. We have come to the following conclusions: dynamism in the conceptualization of HOME in recent decades; predominantly abstract conceptualization; close connection between МАЙКА, ЖЕНА (MOTHER, WOMAN) and DOM (HOME) in Bulgarian linguistic consciousness. Lexicographic solutions are offered.

Keywords: *associations, concept, language consciousness, worldview, ethno-psycholinguistics.*

Новите изследователски парадигми в лингвистиката, каквато е етнопсихолингвистиката, дават възможност да се анализират по нов начин базисни концепти в езиковото съзнание на човек. Концептът ДОМ се разглежда въз основа на съпоставими асоциативни данни от три славянски езика – български, руски и полски, с цел да се потърсят общите зони, както и да се очертае етноспецифичният сегмент в българската представа. Стига се до следните изводи: динамика в представата за ДОМ в последните десетилетия; преобладаващо абстрактно осмисляне на концепта; тясна връзка между МАЙКА, ЖЕНА и ДОМ в българското езиково съзнание. Предлагат се лексикографски решения.

Ключови думи: *асоциации, концепт, езиково съзнание, картина на света, етнопсихолингвистика.*

Антропоцентричната изследователска парадигма отдавна е завладяла науката, като човекът е превърнат в ценност, стойност, която задава определен ракурс към света. Организирайки около себе си своя свят, човекът създава един ментален, концептуален образ, който дава възможност за усвояване на света чрез предаване на поколенията на опита, запечатан в този образ. В науката понятието е известно като картина на света или образ на света. Централна фигура в този виртуален свят е човекът. За изграждането и конвенционализирането на концептуалната схема е необходима комуникацията, тъй като чрез словото менталният образ се визуализира, определява (доколкото словото е материална същност), става достъпен и разбираем за другите хора.

В епохата на глобализация на света проблемът с разбирането се задълбочава, защото освен на езикови познания то разчита и на определена култура, определена система от ценности, която е различна за носителите на различни култури. Зад думите във всеки език стоят много и различни знания, системи на езикова употреба, представи за света, традиционно предадени стойности, които гарантират стабилността на едно съобщество, но могат да предизвикат конфликти при контакт с представителите на друго съобщество. Т.е. зад думите, с които хората общуват, стоят значението и смисълът, но и препратки към картината на света на говорещите хора.

* Мария Илиева – доц. д-р, катедра „Съвременен български език“, Филологически факултет, Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, m.ilieva@ts.uni-vt.bg.

Цялостно описание на картината на света не е възможно. Учените отдавна са открили, че в нея има константни полета, наследени от традиционната култура, както и вариативна част, която се променя с развитието на обществото. Затова изследванията върху картините на света, в частност върху българската, прибягват до описание на отделни концепти. Концептите според Е. А. Костурбина са културни доминанти, своеобразни културни константи (Костурбина 2010: 51).

Неотменима ценност в картината на света е домът – своето пространство за човека, в което той се чувства силен, защитен и обичан. Тези стереотипи за дома са общи за европейската култура, а паремията *Моят дом е моята крепост* се среща във фразеологичния фонд на различни европейски народи (Китанова 2017: 89–90). Това създава невярната представа, че зад превода на *дом* стои едно и също мисловно съдържание. Новите изследователски парадигми в лингвистиката, каквато е етнопсихолингвистиката, връщат интереса именно към базисните концепти, тъй като комуникативните неразбирателства често се дължат на отказа да се види разликата в иначе преводими и съществуващи в езиковото съзнание реалии.

Въвеждането на термина „езиково съзнание“ и извеждането на межкултурното общуване на преден план в изследователския интерес води недвусмислено към контрастивните изследвания (каквото е в голямата си част и нашето), които дават възможност образите в съзнанието на носителите на една национална култура да се съотнесат към образите в съзнанието на носителите на друга национална култура. Убедителна методология за изследване дава Н. В. Уфимцева в редица свои публикации, като насочва вниманието към резултатността на наблюденията върху словесните асоциации. В постулираната от авторката етнопсихолингвистика основно внимание се отделя на асоциативния експеримент, който дава достъп до съзнанието на индивида, тъй като го експлицира чрез езикови средства (Уфимцева 2017: 34). А това е особено важно за лингвистичните изследвания. Свободният асоциативен експеримент разчита на целия опит на респондента, натрупан в процеса на социализация, като на думата стимул се реагира с най-силните и значими реакции според самия участник в експеримента. Полученото в резултат на асоциативния експеримент асоциативно поле на думата стимул е не само фрагмент от вербалната памет на човека, а и фрагмент от образа на света на народа, отразен в съзнанието на „средния“ носител на една или друга култура, в неговите мотиви и оценки, а следователно в неговите културни стереотипи (Уфимцева 2017: 36).

Затова нашето изследване си поставя за цел не просто да очертае българската представа за дом въз основа на асоциативни данни, но и да я постави в славянски контекст, за да се открие етноспецифичното и съответно различаващият сегмент в концепта дом. В българската лингвистична литература този концепт е проучван заедно с други концепти (Китанова 2018а, Панчев 2013) или самостоятелно в частнолингвистичен план от М. Китанова (Китанова 2017, Китанова 2018b), но липсват съпоставителни изследвания със славянски езици.

Преди анализа на асоциативните данни да се спрем върху лексикалното значение на думата, тъй като то до голяма степен очертава семантичните зони в концепта. Речник на българския език (РБЕ) представя по следния начин семантичната структура на *дом*:

ДОМ, м. 1. Жилище на отделно семейство (къща или апартамент). *От двете страни на улицата сивееха сградите, ..., без светлина и без изгледа на живи, обитаеми домове.* Д. Добревски, БКН, 41. *Домът на професора – една жълта къща с тераса на горния етаж, беше през две улици.* П. Стъпов, ЧОТ, 12. [...]

2. Близките, които живеят заедно в едно жилище; семейство. – *Барем за ден, за два си ела, бе синко ... Дома да си видиш.* Елин Пелин, Съч. II, 163. [...]

3. Със съгл. и (рядко) несъгл. опред. Държавно, обществено или търговско учреждение с определено предназначение, което обикн. заема отделно помещение или сграда. [...] *Летуваха и летуват те в един почивен дом на Златни пясъци.* Н. Георгиев, НКБН [...]. *Здравен дом.*

4. Сградата, където се помещава това учреждение. [...] *Построиха се детски домове и ясли и много почивни домове.*

5. Диал. Покъщнина, домакинство. *В къщи и в собата голо и пусто. Не прилича на други къщи, дето съдя – сичко е пълно с храна, с дом и покъщнина.* Т. Влайков, Съч. II, 3. *Грозната булка дом бере, хубавата – сбор бере.* П. Р. Славейков, БП I, 105.

6. *Остар. Книж. Династия*, род. [...] *Сега са още предполага и родствена връзка между царските домове на тия господарства*. НБ, 1876, бр. 1, 1.

7. *Остар. Камара, народно събрание, парламент*. [...].

Първите две регистрирани значения са в основата на другите, затова коментарите ще бъдат свързани преди всичко с тях. С известни уговорки те се противопоставят, като първото значение се свързва с материалното – мястото, пространството, а второто – с обитателите, но по-скоро с отношенията помежду им, чувствата и емоциите, които изпълват това пространство, т.е. с нематериалното. И тук възниква въпросът – с кое всъщност домът е ценност – с материалната си форма или с еталонните семейни отношения. В отговор на този въпрос, а и на поставените по-горе задачи ще бъдат анализирани асоциативните данни, които ни предоставят три съпоставими асоциативни речника БАР 2003, САР 2004 и PSA 2008¹, както и актуални асоциативни данни от анкетирани 85 студенти от Софийския университет².

При съпоставка с асоциациите на руските и полските респонденти прави впечатление, че в ранжирането на българските реакции в ядрото на езиковото съзнание *дом* се появява едва след 30 позиция, докато при руските реакции тя е в 3 позиция според САР, а в полските реакции – в 4 позиция според PSA³. Според нас по-слабата асоциативна връзка на *дом* в българското езиково съзнание може да бъде обяснена с конкуренцията между лексемите (съответно словесните реакции) *къща* и *дом* в българския език (БЕ), която води до разделяне на асоциациите.

Асоциациите на носителите на БЕ илюстрират приведените по-горе значения: първа по честота реакция е *къща* 118⁴, втора – *семејство* 60. За отношенията между *дом* и *семејство* могат да се измерят много материали, като напр. М. Китанова смята, че лексемите *дом* и *семејство* могат да бъдат синоними (Китанова 2018: 110), а Е. А. Костурбина въз основа на тесните асоциативни и диференциални връзки между родствени компоненти извежда хиперконцепт СЕМЕЙСТВО/ДОМ, където двата концепта са съставни части (Костурбина 2010: 51).

В конкретните асоциации, интерпретиращи ДОМ, се установяват предимно парадигматични връзки – синонимни или хипонимни, до известна степен свързани с метонимичното представяне на дома.

<i>къща</i> 118	=	ДОМ	=	<i>семејство</i> 60
(<i>огнище</i> 18) <i>жилище, камина</i> 4				<i>жена, майка</i> 4, <i>родители</i> 2
<i>апартамент</i> 3 <i>градина, стая</i> 2				

Включването на реакция *огнище* в тази схема е условно, защото много по-вероятно е *огнище* да се появява като реплика на метонимичния фразеологизъм *бащино огнище* ('роден дом'), а в такъв случай то би било по-скоро осмисляне на дом като ценност заради случващото се в него, а не като материален факт. Същото се отнася и за реакцията *крепост*, която според нас се основава на метафоричното значение 'защита, закрила, опора', както и на устойчивата връзка между *дом* и *крепост* в паремията *Моят дом е моята крепост*, в която е реализирано описаното значение.

При тази извадка от асоциациите прави впечатление, че с дома се свързва жената, майката, но отсъства мъжът, бащата. Изводът е свързан с коментар и на следващата „конкретна“ асоциация – *път* 2. В българската лингвистика опозицията дом: път не е проучена детайлно, но нашите наблюдения показват, че домът в традиционното езиково съзнание е свързан с жената, а пътят – с мъжа⁵. В опозицията дом: път си дават среща няколко архетипни опозиции, важни за езиковото ни съзнание: свое: чуждо; вътрешен: външен; женско: мъжко и др.⁶. Затова и появата на реакция *път* е обяснима.

¹ Асоциативните речници излизат приблизително по едно и също време (2003–2008 г.), направени са по една и съща методология и съдържат реакциите на приблизително еднакво количество респонденти на една и съща възраст и с еднакъв социален статус.

² Данните са събрани в началото на 2020 г. и са обработени от авторката (М. И.). Изказвам благодарност на проф. д.н. Андреана Ефтимова за съдействието.

³ Ранжирането на полските асоциации, както и установяването на асоциативния ранг на *дом*, е направено от авторката (М. И.) по методологията, приложена в посочените речници.

⁴ Числените стойности показват абсолютната честота на съответната реакция.

⁵ Вж. Илиева 2019: 290.

⁶ Този проблем ще бъде разгледан детайлно на друго място.

Асоциациите на българите показват, че много по-често дом се осмисля абстрактно – чрез абстрактни понятия, част от които са парадигматично свързани с думата стимул (*убежище* е вид местообитание според неговото предназначение, но в метафорична употреба се свързва със ‘закрила’ – РБЕ), а друга част по-скоро описват доминиращата представа за дом: *уют* 45, *топлина* 23, *спокойствие* 11, *сигурност* 9, *топлота* 4, *завръщане*, *обич*, *сплотеност*, *тишина* 2. Към тях следва да добавим и метафорите *крепост* 38 (‘закрила’), *огнище* 18 (‘топлина’), *пристан* (‘завръщане’), *свят* (‘свое пространство’) 2. Общото количество реакции тук представлява 26% от всички реакции на респондентите, т.е. голяма част от българите осмислят дома чрез абстрактни понятия⁷. За сравнение – въпреки първата позиция на реакцията *къща* 118, общото количество реакции, поддържащи материалната представа за дом, е 22,5%.

В подкрепа на направения извод е и следващото наблюдение – върху реакциите прилагателни имена. Като описателни единици, прилагателните имена дават възможност да се уточни семантиката на съществителното име, което поясняват. Общото количество реакции прилагателни имена е 10%, като едва 2 от тях визират недвусмислено дома като нещо материално: *голям* 8 и *нов* 2. Реакциите *топъл* 4 и *хубав* 4 могат да се отнесат и към материалната, и към нематериалната представа за дом. Останалите са коментар на атмосферата, отношенията в дома (*уютен* 13, *тих* 2) или пък показват притежание (*роден* 14, *мой* 8, *бащин*, *наш*, *свой* 2), което обаче в повечето случаи се свързва с емоциите и чувствата по отношение на близките, а не с материалното притежание. Както е видимо от примерите, всички реакции за притежание са егоцентрично насочени – т.е. респондентите осмислят дом субективно, като ‘свой дом’, а не обективно.

В оценъчен план дом има положителна културна конотация в българското езиково съзнание. Дори сред единичните реакции могат да се регистрират едва 5 недвусмислено негативни коментара: *дупка*, *кочина*, *затвор*, *руина*, *ужасен*.

Обработката и анализът на актуалните анкети показват известна промяна в осмислянето на дом – той се възприема все по-често във второто фиксирано от РБЕ значение (‘семейство’) – 36%, като едва 12% от респондентите го свързват с първото. Изместването става видимо и в български художествени текстове (*Без деца домовете се превръщат в къщи* – Иван Станков, Улици и кораби, 2017: 55), както и на единични коментари в интернет (*Любовта е тази, която прави от къщата дом, от работата вдъхновение и от парите изживяване.* (Фейсбук пост); *Мъжът строи къщата, жената прави от къщата дом* (<http://cil.bg/blog/2012/07/21/domut/>)⁸. Останалите респонденти показват единични конкретни асоциации *легло* и *покрив* (което може да се възприеме и абстрактно метафорично като ‘подслон, убежище’ (РБЕ). Абстрактните асоциации потвърждават описаните в БАР, като се допълват с *хармония*, *закрила*, *почивка*, *любов*. И в тези данни няма нито една негативна реакция.

Подобен извод се налага и в изследванията на М. Китанова, която в своя коментар посочва, че лексемата *дом* се среща по-често със значение ‘семейство’, на второ място е ‘жилище, в което живее семейството’ (Китанова 2017: 89), като заедно с това подчертава, че домът се създава от емоционалните връзки между хората, живеещи в него (Китанова 2017: 90).

Направените анализи недвусмислено показват, че в българския концепт дом се забелязва развитие дори ако се разгледа само съвременното състояние. За съпоставка привеждаме и речниковото тълкуване на Български тълковен речник (БТР), излязъл в средата на 20. век:

1. Сграда или апартамент за жилище на отделно семейство.
2. Покъщнина, домакинство.
3. Семейство, род.
4. Роден кът, родина.

⁷ Трябва да се има предвид, че 22,5% са единичните реакции на думата стимул *дом*, а те не се анализират тук поради вероятността за субективизъм, който ще попречи на обективните изводи от наблюденията. Анализ на единични реакции се включва само ако между тях има нещо типологически общо.

⁸ В интернет изобилства от примери за различieto между двете значения, което показва консолидиране на значението на *дом* около нематериалното. Привеждам едно ненаучно, но много категорично описание на това какво представлява домът: *Разбрах, че домът е там, където се чувстваме защитени, където ни е хубаво и топло, където сме обичани и около нас са тези, които ние обичаме. Където имаме своя кът, отрупан с нашите неща. Разбрах, че домът е единствено там, където имаме възможността да бъдем себе си.* (<http://cil.bg/blog/2012/07/21/domut/>)

5. Учреждение или заведение за обществени нужди.

При сравняване с тълкуванията на РБЕ се вижда динамиката в семантичната структура на думата: значение 4. от БТР не е регистрирано в РБЕ (отделни примери са включени към 1. значение), а значение 2. от БТР в РБЕ е регистрирано като 5. диалектно. Развитието е в посока изтласкването на материалната представа за дом (много активно поддържана идеологически през социалистическия етап от развитието на България чрез експанзията на лексемата *дом* върху различни реалии, нямачи общо със семейството (Панчев 2013), и насочване на вниманието към нематериалното съдържание – семейството в смисъл на семейни отношения.

За да се илюстрира доколко направените анализи показват етноспецифични особености, същата методология ще бъде приложена към асоциативните данни на руските респонденти и на полските респонденти.

Значението на руската дума *дом* в електронния ресурс на *Большой толковый словарь* на РАН е показано по следния начин:

1. Здание, строение, предназначенное для жилья, для размещения различных учреждений и предприятий. „Здание, постройка, предназначены за живеене, за разполагане на различни учреждения и предприятия“.

2. Жилое помещение, квартира; жилье. „Жилищно помещение, апартамент; жилище“.

3. Семья, люди, живущие вместе, одним хозяйством. „Семейство, хора, живеещи заедно в едно домакинство“.

4. Царствующий род, династия. „Царстващ род, династия“.

5. В составе названий различных учреждений, заведений. „В състава на различни учреждения, заведения“.

В семантичната структура в първа позиция се поставя материалното значение ‘сграда, здание’, което няма еквивалент в семантичната структура на българската дума. Второто обособено значение се припокрива отчасти с 1. в РБЕ, но без препратка към отделно семейство. Третото значение съответства на значение 2. в РБЕ. Останалите значения са производни и са свързани по преносен път с основните, затова с оглед на целите на това изследване няма да бъдат коментирани.

Следващите анализи показват доколко асоциациите на руските респонденти поддържат речниковото тълкуване. Ето как се разпределят конкретните асоциации съществителни имена на носителите на РЕ към думата стимул *дом*:

(местообитание) 96	=	дом	=	<i>семья</i> 47
<i>квартира</i> 19				<i>мама</i> 6, <i>родители</i> 3
<i>крыша</i> 14, <i>хата</i> 9				
<i>жилье, сад, дача, сарай</i> 4				
<i>дым, жилище, здание, окно</i> 3				
<i>дверь, замок, кровать, место, общежитие, телевизор, улица</i> 2				

Макар значителна част от носителите на руско езиково съзнание да са обединени около реакция *семья* 47, детайлното вглеждане в по-редките реакции показва, че в руското езиково съзнание представата за материално е доминираща – реакциите, свързани със значение ‘сграда’ (16,5%), са почти двукратно повече от реакциите, свързани със ‘семейство’ (9,6%). Изказаното твърдение се подкрепя и от реакциите прилагателни имена, които по синтагматичен път описват представата за дом. Третата по честота реакция на руските респонденти е *большой* 38, като следват конкретизиращите местообитанието прилагателни имена: *красивый* 10, *кирпичный* 8, *белый, каменный* 4, *деревянный, пустой, старый* 3, *высокий, двухэтажный, жилой, светлый* 2. Малка част от реакциите прилагателни имена имат таксономичен характер (*публичный, частный* 2). Част от синтагматичните асоциации на носителите на руски език (РЕ) поддържат емоционалната интерпретация на дом, която се свързва с абстрактното осмисляне на дома, но те са ограничени като брой и честота (*уютный* 4, *тихий* 2) в сравнение с изобилието от диференциращи описания по отношение на материалната представа за дом.

И в руските асоциации присъстват такива, които изразяват ‘притежание’ – *родной* 57, *мой* 14, *свой* 3, *отчий, родительский, собственный* 2. Макар и рядко, в реакциите на руските респонденти

се вижда обективната външна гледна точка (*родителски*), а не само егоцентрично осмисляне на притежанието.

При съпоставка прави впечатление, че българските асоциативни реакции са в много по-висока степен парадигматични, докато руското езиково съзнание показва склонност към синтагматични реакции (30% от реакциите на руските респонденти са със синтагматичен характер, докато при българските респонденти този процент е едва 10%).

Различие показват и връзките с абстрактни същности. В руските асоциации се появяват стандартните метафори *крепост* 21 и *очаг* 10 (вероятно осмислени по подобие на българските като 'закрила', 'уют'), а останалите са ограничени като брой абстрактни асоциации: *уют* 19, *счастье* 7, *спокойствие* 6, *радость* 4, *убежище* 3, *работа* 2. Относителният дял на абстрактните реакции е едва 12%, докато сред носителите на български език този процент е 26%.

Домът е оценяван изключително позитивно от руските респонденти, като се свързва с другата ценност по дефиниция *родина* 10 (сред българските респонденти тук са регистрирани 5 реакции), но и с определения като *красивый*, *богатый*, с чувства като *радость*, *счастье* и др. Негативните реакции са единични и както и при българските респонденти са ограничени като брой: *ад*, *без окон*, *ветхий*, *невесело*, *обуза*.

В дефиницията за *dom* в електронния WSJP на Полската академия на науките е включено подробно описание на значенията с детайлни описания. За целите на нашето изследване обаче тук ще бъде приложена само систематизацията на значенията чрез синоними в началото на речниковата статия, като, където е необходимо, е добавена кратка характеристика на тези значения от по-нататъшното описание:

1. Budynek „постройка, сграда“.
2. Mieszkanie „жилище“: Miejsce, w którym się mieszka „място, където се живее“.
3. Rodzina „семейство“: Rodzina mieszkająca pod wspólnym dachem „семейство, живеещо под един покрив“.
4. Gospodarstwo „домакинство в смисъл поддържане на къщата и издръжка на семейството“.
5. Królewski „кралски“ – отнася се до династия.
6. a. Instytucja „институция“
- b. Siedziba „седалище на институцията“.

От тълкуванията се вижда, че в съвременния полски език (ПЕ) думата е запазила или развила повече значения, отколкото в БЕ. Т.напр. 4. значение с пример *Zarabiać na dom* на БЕ може да се преведе описателно *Изкарвам пари за издръжка на семейството си*, което пък препраща към значение 5. от описанията на РБЕ, но то е обозначено като *Дуал.*, а приведените примери са от преди повече от 100 години. С оглед на целите на изследването ще съсредоточим вниманието върху първите три значения. Първото значение липсва в БЕ. Второто значение също не е регистрирано в такъв вид в речниковото тълкуване на РБЕ, макар отчасти да се припокрива с първото значение на РБЕ, но без да включва компонент 'притежание', нито съотнасяне към отделно семейство. Третото значение покрива първо и второ значение на българската дума *дом* според тълкуванията на РБЕ. Речниковите тълкувания показват различно разчленяване на действителността от носителите на различни славянски езици и различни връзки в системата на езика дори по отношение на такава архетипна представа, каквато е дом.

Анализът на данните от свободния асоциативен експеримент при носителите на ПЕ показва следните резултати относно конкретните реакции:

<i>mieszkanie</i> 22	=	dom	=	<i>rodzina</i> 159
<i>budynek</i> 14 <i>dach</i> 5 <i>chata, ogród</i> 4				<i>rodzice</i> 6
<i>cegła, cegły, chatka</i> 3				
<i>blok, mury, pies, pokój, ściany</i> 2				

Прави впечатление, че семейството не се детайлизира чрез отделните му членове, а съществува в полското езиково съзнание като общност, която заема 1/3 от асоциациите на полските респонденти,

свързани с *дом*. Що се отнася до другото значение – местообиталище (на семейството), полските респонденти го описват, осъществявайки метонимична връзка между съставните елементи и цялото: *dach, cegła, cegły, mury, pokój, ściany*, както и показвайки хиперонимно-хипонимни парадигматични връзки: *budynek, chata, chatka, blok* (общо 11% от реакциите).

Асоциациите абстрактни съществителни имена до голяма степен дублират описаните асоциации на българските и руските респонденти: *spokój 44, radość 13, bezpieczeństwo 10, schronienie 7, ostoja 6, miłość 5, marzenie, odpoczynek, opieka, szczęście, wolność 2*. Като специфична полска интерпретация може да се приеме *wolność*, която липсва в асоциациите на българските и на руските респонденти. Общо абстрактните асоциации при полските респонденти имат относителен дял 19%, което ги поставя по средата между българските (26%) и руските (12%) асоциации.

Описателността в характеристиката на концепта, която реакциите прилагателни имена представят, при носителите на ПЕ е сведена до минимум – едва 5% от реакциите са прилагателни имена, като част от тях имат класифициращ характер – *jednorodzinny 5, publiczny 2*, а другите поддържат основните семи в асоциативното поле на концепта – *rodzinny 11* (към *rodzina*), *duży 4, wielki 3* (към *mieszkanie*).

В оценъчен план концептът дом е с положителна културна конотация и за носителите на ПЕ. Единичните негативни реакции са по-скоро проява на оригиналност: *złość, tęsknota*. Този факт е аналогичен на ситуацията в българския и в руския език.

Изводи

1. Българското езиково съзнание показва склонност към парадигматичност при осмислянето на концепта.
2. Осмислянето на концепта дом в българското езиково съзнание преминава през егоцентрично присвояване на дома. Идеята за притежание е силно изразена.
3. Неотделима част от българската представа за дом е жената, майката. Такава диференциация липсва при носителите на ПЕ, за които с дом е свързано семейството като неразделна цялост.
4. Концептът дом има положителна културна конотация. Домът е ценност не като материален факт, а преди всичко като абстрактни представи, които са свързани с родното, с връзката с майката, с еталонните семейни взаимоотношения – хармония, любов, разбирателство, подкрепа, закрила, които водят до спокойствие и уют. По наше мнение това е една от проявите на антропоцентризма в езика. В лексикографски план направеният извод предполага известни корекции в речниковите тълкувания, като към значение ‘семейство и неговите членове’ се допълни ‘както и взаимоотношенията помежду им’.
5. В актуалните асоциативни данни значението ‘семейство и неговите членове, както и взаимоотношенията помежду им’ измества значението ‘жилище на отделно семейство’ и застава в ядрото на концепта дом.

БИБЛИОГРАФИЯ

- БАР 2003**: Балтова, П., А. Ефтимова, А. Липовска, К. Петрова. *Български асоциативен речник. Прав и обратен*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2003. // **BAR 2003**: Baltova, P., A. Eftimova, A. Lipovska, K. Petrova. *Balgarski asotsiativen rechnik. Prav i obraten*. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“.
- Большой толковый словарь**: *Большой толковый словарь русского языка*. Гл. ред. С. А. Кузнецов. Первое издание, СПб.: Норинт 1998. // **Bol'shoy tolkovyy slovar'**: *Bol'shoy tolkovyy slovar' russkogo yazyka*. Gl. red. S. A. Kuznetsov. Pervoye izdaniye, SPb.: Norint 1998. <<http://gramota.ru/slovari/dic/?word=%D0%B4%D0%BE%D0%BC&all=x>>[15.02.2020]
- БТР**: Андрейчин, Л., Л. Георгиев, Ст. Илчев, Н. Костов, Ив. Леков, Ст. Стойков, Цв. Тодоров. *Български тълковен речник*. София: Наука и изкуство, 1973. // **BTR**: Andreychin, L., L. Georgiev, St. Ilchev, N. Kostov, Iv. Lekov, St. Stoykov, Tsv. Todorov. *Balgarski talkoven rechnik*. Sofia: Nauka i izkustvo, 1973.
- Ильева 2019**: Илиева, М. Представата за жената в българската картина на света. – В: *Nomen est omen. Научни изследвания в чест на 70-годишнината на проф. д-р Кирил Цанков*. В. Бонджолова (ред.). В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2019, с. 285 – 295. // **Ильева 2019**: Ilieva, M. Predstavata za zhenata v balgarskata kartina na sveta. – In: *Nomen est omen. Nauchni izsledvania v chest na 70-godishninata na prof. d-r Kiril Tsankov*. V. Bondzholova (red.). V. Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 2019, s. 285 – 295.

- Китанова 2017:** Китанова, М. Концепт дом сквозь призму анкетных данных. – В: *Nazwy wartości w językach europejskich. Raport z badań empirycznych*. Iwona Bielińska-Gardziel, Małgorzata Brzozowska, Beata Żywicka (red.). Przemysł, 2017, s. 81 – 91. // **Китанова 2017:** Kitanova, M. Kontsept DOM skvoz' prizmu anketyh dannyh. – In: *Nazwy wartości w językach europejskich. Raport z badań empirycznych*. Iwona Bielińska-Gardziel, Małgorzata Brzozowska, Beata Żywicka (red.). Przemysł, 2017, s. 81 – 91.
- Китанова 2018a:** Китанова, М. Семейството в традиционната българска култура (аксиологични аспекти). – В: *Български език*, кн. 4, с. 103 – 115. // **Китанова 2018:** Kitanova, M. Semeystvoto v traditsionnata balgarska kultura (aksiologichni aspekti). – In: *Balgarski ezik*, кн. 4, с. 103 – 115.
- Китанова 2018b:** Китанова, М. Представата за дома в българската езикова картина на света. – В: *Известия на Института за български език*. Т. XXVII, 2014, с. 54 – 75. // **Китанова 2018b:** Kitanova, M. Predstavata za doma v balgarskata ezikova kartina na sveta. – In: *Izvestia na Institutata za balgarski ezik*. Т. XXVII, 2014, s. 54 – 75. <<http://ibl.bas.bg/izvestiya/wp-content/uploads/2018/06/IZVESTIA-IBE-XXVII-54-75-Kitanova.pdf>> [17.02.2020]
- Костурбина 2010:** Костурбина, Е. А. Типы концептов: Гиперконцепт СЕМЬЯ/ ДОМ. – В: *Вестник Пермского университета*. Вып. 6 (12), с. 51 – 57. // **Kosturbina 2010:** Kosturbina, YE. A. Tipy kontseptov: Giperkontsept SEM'YA/ DOM. – In: *Vestnik Permskogo universiteta*. Vyp. 6 (12), s. 51 – 57. <<http://rfp.psu.ru/archive/6.2010/kosturbina.pdf>> [17.02.2020]
- Панчев 2013:** Панчев, I. Културните концепти „труд“ и „дом“ като част от концептосферата на социалистическия период на развитие в България. – В: *Компаративни дослідження слов'янських мов і літератур*. Випуск 22. с. 123 – 129. // **Panchev 2013:** Panchev, I. Kulturnite kontsepti „trud“ i „dom“ като chast ot kontseptosferata na sotsialisticheskiya period na razvitie v Balgaria– In: *Komparativni doslidzhennya slov'yans'kih mov i literatur*. Vypusk 22. s. 123 – 129. <kdsms_2013_22_18.pdf> [08.06.2017]
- РБЕ:** *Речник на българския език*. София: Изд. на БАН. // **RBE:** *Rechnik na balgarskiya ezik*. Sofia: Izd. na BAN. <<http://ibl.bas.bg/rbe/>> [16.02.2020]
- SAR 2004:** Уфимцева, Н. В., Г. А. Черкасова, Ю. Н. Караулов, Е. Ф. Тарасов. *Славянский ассоциативный словарь*. Москва. // **SAR 2004:** Ufimceva, N. V., G. A. Cherkasova, J. N. Karaulov, E. F. Tarasov. *Slavjanskij asociativnyj slovar'*. Moskva.
- Уфимцева 2017:** Уфимцева, Н. В. Этнопсихоллингвистика как раздел теории речевой деятельности. – В: *(Нео)психоллингвистика и (нео)лингвокультурология: новые науки о человеке говорящем*. В. В. Красных. (ред.), Москва: Гнозис, с. 21 – 96. // **Ufimceva 2017:** Ufimceva, N. V. Jetnopsiholingvistika kak razdel teorii rechevoj dejatel'nosti. – In: *(Neo)psiholingvistika i (neo)lingvokul'turologija: novye nauki o cheloveke govoryashhem*. V. V. Krasnyh (red.). Moskva: Gnozis, s. 21 – 96.
- PSA 2008:** Gawarkiewicz, R., I. Pietrzyk, B. Rodziewicz. *Polski słownik asocjacyjny z suplementem*. Szczecin.
- WSJP:** *Wielki słownik języka polskiego*. PAN. <https://www.wsjp.pl/index.php?id_hasla=25833&ind=0&w_szukaj=dom> [12.02.2020 г.]